ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Mashrabboyeva Oydin Qaxramon qizi

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

oydin9238@gmail.com

TEMIR YO'L TRANSPORTI SOHASIDA INVESTITSIYALARNI BOSHQARISH VA ULARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARINI TADQIQ ETISH.

Annotatsiya. Mazkur maqolada temir yo'l transporti sohasida investitsiyalarni boshqarish mexanizmlari hamda ularning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari tadqiq etiladi. Temir yo'l infratuzilmasini modernizatsiya qilish, yangi logistika yo'nalishlarini rivojlantirish, harakat tarkibini yangilash va raqamli texnologiyalarni joriy etish investitsiya siyosatining ustuvor yo'nalishlari sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, investitsiya loyihalarini tanlash, moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan foydalanish hamda investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligini baholash masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: temir yo'l transporti, investitsiya, investitsiyalarni boshqarish, infratuzilma, logistika, davlat-xususiy sheriklik, samaradorlik, transport tizimi, modernizatsiya, iqtisodiy rivojlanish.

Abstract. This article examines the mechanisms of investment management in the railway transport sector and ways to improve their economic efficiency. Modernization of railway infrastructure, development of new logistics corridors, renewal of rolling stock, and implementation of digital technologies are considered as priority directions of investment policy. The study also analyzes project selection methods, diversification of financing sources, application of public-private partnership mechanisms, and evaluation of investment effectiveness.

Keywords: railway transport, investment, investment management, infrastructure, logistics, public-private partnership, efficiency, transport system, modernization, economic development.

Kirish

Temir yo'l transporti O'zbekiston iqtisodiyotining strategik infratuzilma tarmoqlaridan biri bo'lib, mamlakat ichki va tashqi savdo aloqalarini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. O'zbekiston geografik jihatdan dengizga chiqish imkoniyatiga ega bo'lmagan davlat bo'lgani sababli transport tizimi, ayniqsa temir yo'l transporti, eksport-import operatsiyalarini amalga oshirish, tranzit yuk oqimlarini jalb qilish va hududlararo iqtisodiy integratsiyani kuchaytirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda temir yo'l infratuzilmasini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli investitsiya loyihalari amalga oshirilmoqda. Hozirgi kunda mamlakat temir yo'l tarmog'ining umumiy uzunligi 7 ming kilometrdan ortiqni tashkil etadi, shundan muhim qismi elektrlashtirilgan liniyalardan iborat. Elektrlashtirish darajasining oshishi energiya tejamkorligini ta'minlash, tashish xarajatlarini kamaytirish hamda ekologik barqarorlikni kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Yuk tashish hajmi temir yo'l transportining iqtisodiy ahamiyatini yaqqol namoyon etadi. 2024–2025 yillarda temir yo'l orqali tashilgan yuklar hajmi yiliga taxminan 70 million tonna atrofida bo'lib, bu mamlakat umumiy yuk tashish tizimida temir yo'l transportining yetakchi o'rin tutishini ko'rsatadi. Temir yo'l transporti ayniqsa yirik sanoat yuklari — mineral resurslar, qurilish materiallari, qishloq xo'jaligi mahsulotlari hamda eksport yuklarini tashishda asosiy rolni bajaradi. So'nggi yillarda temir yo'l transporti orqali yiliga 20 milliondan ortiq yo'lovchi tashilmoqda. Yuqori tezlikdagi "Afrosiyob" poyezdlarining joriy etilishi, yangi yo'nalishlarning

ochilishi hamda xizmat ko‘rsatish sifatining oshishi temir yo‘l transportining raqobatbardoshligini kuchaytirdi. Bu esa ichki turizmni rivojlantirishga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Asosiy qism

Temir yo‘l transporti infratuzilmasi iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlaridan biri bo‘lib, uning barqaror faoliyati sanoat, qishloq xo‘jaligi, tashqi savdo va logistika tizimining uzluksiz ishlashini ta’minlaydi. O‘zbekistonda temir yo‘l transporti yuk tashishning asosiy qismini amalga oshiruvchi strategik soha hisoblanadi. So‘nggi yillarda mamlakatda transport-logistika tizimini modernizatsiya qilish doirasida temir yo‘l infratuzilmasiga yirik investitsiyalar yo‘naltirilmoqda. Ushbu investitsiyalar temir yo‘l liniyalarini elektrlashtirish, yangi yo‘nalishlar qurish, lokomotiv va vagon parkini yangilash, signalizatsiya va boshqaruv tizimlarini raqamlashtirish kabi yo‘nalishlarni qamrab oladi.

O‘zbekiston temir yo‘l tarmog‘ining umumiy uzunligi 7 ming kilometrdan ortiq bo‘lib, uning katta qismi elektrlashtirilgan. Elektrlashtirish darajasining oshishi energiya sarfini kamaytirish, tashish tezligini oshirish hamda ekspluatatsiya xarajatlarini pasaytirish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, temir yo‘l infratuzilmasini modernizatsiya qilish yuk tashish hajmini oshirishga xizmat qilmoqda. 2024–2025 yillarda temir yo‘l transporti orqali tashilgan yuklar hajmi yiliga taxminan 70 million tonnani tashkil etib, bu sohaning milliy iqtisodiyotdagi yetakchi o‘rnini tasdiqlaydi. Ayniqsa, sanoat xomashyosi, yoqilg‘i-energetika resurslari, metall mahsulotlari va qishloq xo‘jaligi yuklarini tashishda temir yo‘l transporti asosiy rolni bajaradi.

Yo‘lovchi tashish sohasida ham investitsiyalarning ijobiy natijalari kuzatilmoqda. Yuqori tezlikdagi “Afrosiyob” poyezdlari sonining oshirilishi, yangi temir yo‘l vokzallarining qurilishi hamda xizmat ko‘rsatish sifatining yaxshilanishi natijasida temir yo‘l orqali tashilayotgan yo‘lovchilar soni yiliga 20 milliondan ortiqni tashkil etmoqda. Bu ko‘rsatkich temir yo‘l transportining avtomobil va aviatsiya transportiga nisbatan raqobatbardoshligini oshirayotganini ko‘rsatadi. Yo‘lovchi tashish hajmining ortishi ichki turizmni rivojlantirishga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Temir yo‘l transportiga yo‘naltirilgan investitsiyalar asosan infratuzilma loyihalari, harakat tarkibini yangilash va logistika tizimini rivojlantirishga qaratilgan. So‘nggi yillarda yangi elektrovozlar, dizel lokomotivlar va zamonaviy yuk vagonlari xarid qilinmoqda. Bu esa yuk tashish quvvatini oshirish bilan birga, transport xarajatlarini kamaytirish va xizmat ko‘rsatish ishonchliligini ta’minlashga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish natijasida poyezdlar harakatini boshqarish tizimi avtomatlashtirilmoqda, yuklarni kuzatish va logistika jarayonlarini nazorat qilish imkoniyatlari kengaymoqda.

Temir yo‘l transportining investitsion jozibadorligini oshirishda xalqaro transport koridorlarini rivojlantirish muhim omil hisoblanadi. O‘zbekiston hududi orqali o‘tuvchi Sharq–G‘arb va Shimol–Janub yo‘nalishlari bo‘yicha tranzit tashuvlar hajmi ortib bormoqda. Ayniqsa, Xitoy — Qirg‘iziston — O‘zbekiston temir yo‘li loyihasi amalga oshirilishi mintaqaviy savdo aloqalarini kengaytirish va Osiyo hamda Yevropa o‘rtasidagi transport yo‘llarini qisqartirish imkonini beradi. Ushbu loyiha yuk tashish muddatini kamaytirish, transport xarajatlarini pasaytirish hamda O‘zbekistonning tranzit salohiyatini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.

Investitsiyalarni samarali boshqarish temir yo‘l transporti sohasida eng muhim masalalardan biri hisoblanadi. Katta hajmdagi infratuzilma loyihalari uzoq muddatli moliyalashtirishni talab qiladi va ularning qaytimi ko‘p hollarda uzoq yillar davomida shakllanadi. Shu sababli investitsiya loyihalarini tanlashda iqtisodiy samaradorlik, transport oqimlari prognozi, tarif siyosati va ekspluatatsiya xarajatlari chuqur tahlil qilinishi lozim. Davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan foydalanish, xalqaro moliya institutlari kreditlari va investitsiyalarini jalb etish ham investitsiya resurslarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Temir yo‘l transportiga yo‘naltirilgan investitsiyalarning samaradorligi logistika tizimining rivojlanish darajasi bilan ham bog‘liq. Zamonaviy logistika markazlari, multimodal transport tugunlari va ombor infratuzilmasining rivojlanishi yuklarni qayta yuklash jarayonlarini

tezlashtiradi hamda transport zanjirining samaradorligini oshiradi. Bu esa tashish xarajatlarini kamaytirib, milliy mahsulotlarning raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

Shu bilan birga, temir yo‘l transporti sohasida investitsiyalarni boshqarishda ayrim muammolar ham mavjud. Infratuzilma loyihalarining yuqori qiymati, moliyalashtirish manbalarining cheklanganligi, texnik xizmat ko‘rsatish xarajatlarining yuqoriligi hamda ayrim hududlarda transport oqimining yetarli emasligi investitsiyalarning qaytish muddatini uzaytiradi. Bundan tashqari, transport tariflarini iqtisodiy jihatdan asoslash ham muhim masala hisoblanadi.

Umuman olganda, temir yo‘l transporti sohasiga yo‘naltirilgan investitsiyalar mamlakat transport tizimini modernizatsiya qilish, tranzit salohiyatini oshirish va iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Investitsiyalarni samarali boshqarish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va logistika infratuzilmasini rivojlantirish orqali temir yo‘l transportining samaradorligini yanada oshirish mumkin.

1-jadval.

O‘zbekistonda temir yo‘l transporti sohasiga investitsiyalar va faoliyat ko‘rsatkichlari (2024–2025 yy.)

№	Ko‘rsatkich nomi	2024 yil	2025 yil (so‘nggi ma’lumot)	O‘zgarish tendensiyasi
1	Temir yo‘l tarmog‘i uzunligi (km)	≈ 7 000	≈ 7 100	Barqaror o‘sish
2	Elektrlashtirilgan liniyalar ulushi (%)	≈ 60 %	≈ 62 %	O‘sish
3	Yuk tashish hajmi (mln tonna)	≈ 68	≈ 70	O‘sish
4	Yo‘lovchi tashish hajmi (mln kishi)	≈ 19	> 20	O‘sish
5	Lokomotiv va vagonlar yangilanishi (dona, taxminiy)	O‘rta daraja	Yuqori daraja	Faollashuv
6	Yirik infratuzilma loyihalari soni	Bir necha loyiha	Ko‘paymoqda	Faollashuv
7	Tranzit tashuvlar ulushi	O‘sish bosqichida	Yuqori o‘sish	Ijobiy dinamika
8	Transport-logistika markazlari soni	Cheklangan	Ko‘paymoqda	Rivojlanish

Manba: “O‘zbekiston temir yo‘llari” AJ ma’lumotlari, transport sohasiga oid rasmiy statistik hisobotlar va tahliliy materiallar asosida tuzildi.

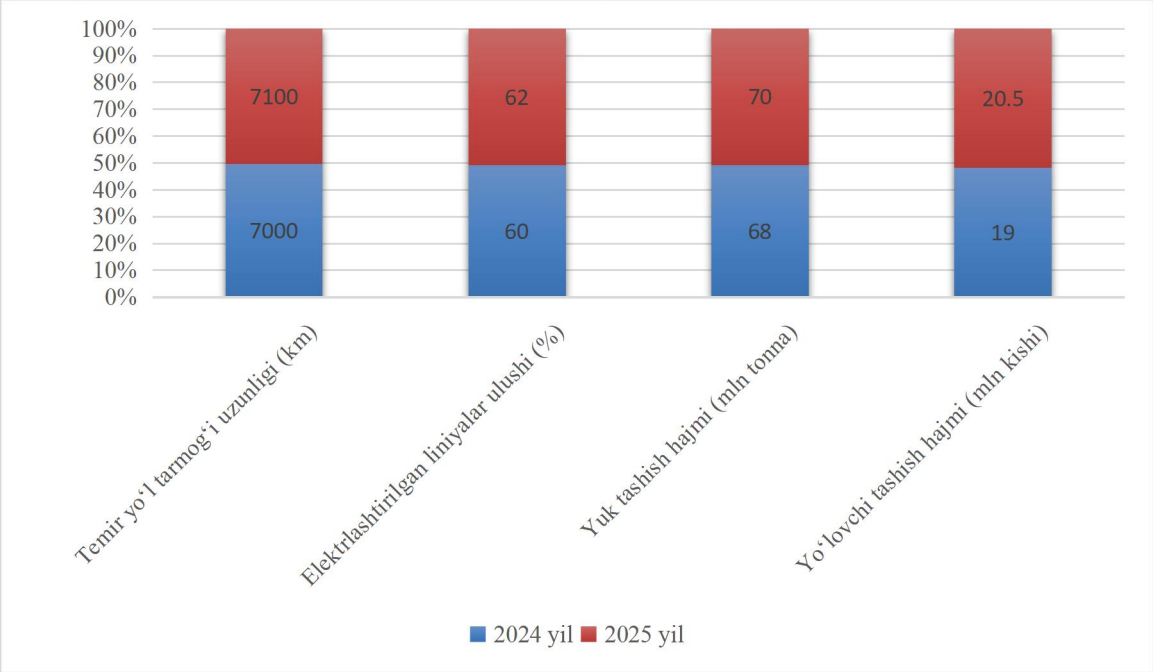
Jadvalda keltirilgan ko‘rsatkichlar O‘zbekistonda temir yo‘l transporti sohasiga yo‘naltirilayotgan investitsiyalar natijasida infratuzilma va tashish hajmlarining izchil o‘sib borayotganini ko‘rsatadi. Temir yo‘l tarmog‘i uzunligining ortishi yangi liniyalar qurilishi va mavjud yo‘llarning modernizatsiyasi bilan bog‘liq bo‘lib, hududlar o‘rtasidagi transport aloqalarini yaxshilashga xizmat qiladi. Elektrlashtirilgan liniyalar ulushining oshishi esa energiya samaradorligini ta’minlab, tashish xarajatlarini kamaytiradi hamda transportning ekologik xavfsizligini oshiradi.

Yuk tashish hajmining ortishi sanoat ishlab chiqarishi va tranzit tashuvlar kengayib borayotganini anglatadi. Temir yo‘l transporti yirik va og‘ir yuklarni uzoq masofalarga tashishda eng samarali transport turi bo‘lib qolmoqda. Yo‘lovchi tashish hajmining oshishi esa zamonaviy poyezdlar, yangi vokzallar va xizmat ko‘rsatish sifatining yaxshilanishi bilan izohlanadi.

Lokomotiv va vagonlar parkini yangilash tashish quvvatini oshirish, texnik nosozliklarni kamaytirish hamda transport xavfsizligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Yirik infratuzilma loyihalarining ko‘payishi temir yo‘l transporti sohasiga katta hajmdagi investitsiyalar jalb etilayotganini ko‘rsatadi. Ayniqsa, xalqaro transport koridorlari bo‘yicha amalga oshirilayotgan loyihalar mamlakat tranzit salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Tranzit tashuvlar ulushining ortishi O‘zbekistonning mintaqaviy logistika markaziga aylanish jarayonini tezlashtirmoqda. Transport-logistika markazlari sonining ortishi multimodal tashuvlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunday markazlar temir yo‘l, avtomobil va havo transporti o‘rtasida yuklarni tez va samarali qayta yuklash imkonini beradi. Natijada logistika

zanjirining uzluksizligi ta’minlanadi, tashish muddati qisqaradi va umumiy transport xarajatlari kamayadi. Bu esa milliy mahsulotlarning xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini oshiradi. Jadvalda keltirilgan ko‘rsatkichlar temir yo‘l transporti sohasiga yo‘naltirilgan investitsiyalar infratuzilma rivojlanishi, transport xizmatlari sifati oshishi va mamlakatning tranzit imkoniyatlari kengayishiga bevosita ta’sir ko‘rsatayotganini tasdiqlaydi.

1-rasm. O‘zbekistonda temir yo‘l transporti sohasining asosiy rivojlanish ko‘rsatkichlari (2024–2025 yy.)

Manba:“O‘zbekiston temir yo‘llari” AJ ma’lumotlari, O‘zbekiston Respublikasi transport sohasiga oid rasmiy statistik hisobotlar hamda tahliliy materiallar asosida tuzildi.

Diagrammada temir yo‘l transporti sohasining asosiy faoliyat ko‘rsatkichlari — tarmoq uzunligi, elektrlashtirilgan liniyalar ulushi, yuk tashish hajmi va yo‘lovchi tashish hajmi aks ettirilgan. Ushbu ko‘rsatkichlarning 2024–2025 yillarda izchil o‘sishi temir yo‘l infratuzilmasini modernizatsiya qilishga yo‘naltirilayotgan investitsiyalar samaradorligini ko‘rsatadi.

Temir yo‘l tarmog‘i uzunligining ortishi yangi liniyalar qurilishi va mavjud yo‘llarni rekonstruksiya qilish bilan bog‘liq bo‘lib, hududlar o‘rtasidagi transport aloqalarini yaxshilashga xizmat qiladi. Elektrlashtirilgan liniyalar ulushining oshishi esa energiya tejamkorligi, tashish tezligi va ekologik xavfsizlikni ta’minlaydi hamda transport xarajatlarini kamaytiradi.

Yuk tashish hajmining oshishi sanoat ishlab chiqarishi, eksport-import operatsiyalari hamda tranzit tashuvlar kengayib borayotganini bildiradi. Yo‘lovchi tashish hajmining ortishi esa temir yo‘l transporti xizmatlari sifati oshganini, zamonaviy poyezdlar joriy etilganini va aholi uchun ushbu transport turining qulayligi ortganini ko‘rsatadi. Diagrammada aks etgan ko‘rsatkichlar temir yo‘l transporti sohasiga yo‘naltirilgan investitsiyalar mamlakat transport-logistika tizimini rivojlantirish, tranzit salohiyatini oshirish va iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qilayotganini tasdiqlaydi.

Xulosa

Temir yo‘l transporti O‘zbekiston iqtisodiyotining strategik tarmoqlaridan biri bo‘lib, uning barqaror rivojlanishi mamlakatning transport-logistika tizimi samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. So‘nggi yillarda temir yo‘l infratuzilmasini modernizatsiya qilish, yangi liniyalar qurish, elektrlashtirish darajasini oshirish hamda harakat tarkibini yangilash bo‘yicha amalga oshirilayotgan yirik investitsiya loyihalari sohaning texnik va iqtisodiy

salohiyatini sezilarli darajada oshirdi. Natijada yuk va yo‘lovchi tashish hajmlarining ortishi, transport xizmatlari sifati yaxshilanishi hamda logistika tizimining samaradorligi kuchayishi kuzatilmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, temir yo‘l transportiga yo‘naltirilgan investitsiyalar nafaqat transport sohasini rivojlantiradi, balki sanoat ishlab chiqarishi, tashqi savdo aloqalari va hududlararo iqtisodiy integratsiyani ham faollashtiradi. Ayniqsa, tranzit tashuvlar hajmining oshishi O‘zbekistonning mintaqaviy transport markaziga aylanish imkoniyatlarini kengaytiradi hamda davlat byudjeti uchun qo‘shimcha daromad manbai yaratadi.

Shu bilan birga, yirik infratuzilma loyihalarining yuqori qiymati, moliyalashtirish manbalarining cheklanganligi va investitsiyalarning uzoq muddatda qaytishi kabi omillar investitsiyalarni samarali boshqarishni talab qiladi. Investitsiya loyihalarini puxta iqtisodiy asoslash, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan keng foydalanish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish hamda logistika infratuzilmasini rivojlantirish temir yo‘l transporti samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Temir yo‘l transporti sohasida investitsiyalarni samarali boshqarish mamlakatning tranzit salohiyatini oshirish, transport xarajatlarini kamaytirish va iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Kelgusida ushbu sohada investitsiya faoliyatini kengaytirish, infratuzilmani modernizatsiya qilish va xalqaro transport koridorlari bilan integratsiyani kuchaytirish orqali O‘zbekistonning global transport tizimidagi o‘rni yanada mustahkamlanadi.

Takliflar:

1. Temir yo‘l infratuzilmasini modernizatsiya qilishni jadallashtirish.

Mavjud temir yo‘l liniyalarini rekonstruksiya qilish, yangi yo‘nalishlar qurish hamda elektrlashtirish darajasini oshirish tashish tezligi va xavfsizligini ta’minlab, transport xarajatlarini kamaytiradi.

2. Harakat tarkibini yangilash va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish. Zamonaviy lokomotiv va vagonlarni xarid qilish, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarini joriy etish hamda raqamli monitoring texnologiyalaridan foydalanish tashish quvvatini oshirish va nosozliklarni kamaytirishga xizmat qiladi.

3. Investitsiya manbalarini diversifikatsiya qilish. Davlat byudjeti mablag‘lari bilan bir qatorda xalqaro moliya institutlari kreditlari, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar va obligatsiyalar chiqarish orqali qo‘shimcha moliyaviy resurslarni jalb etish zarur.

4. Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlarini keng qo‘llash. Yirik infratuzilma loyihalarini amalga oshirishda xususiy sektorni jalb qilish investitsiya yukini kamaytiradi hamda boshqaruv samaradorligini oshiradi.

5. Xalqaro transport koridorlarini rivojlantirish**.** Sharq–G‘arb va Shimol–Janub yo‘nalishlari bo‘yicha yangi temir yo‘l loyihalarini amalga oshirish O‘zbekistonning tranzit salohiyatini oshirib, yuk tashish hajmining ko‘payishiga xizmat qiladi.

6. Transport-logistika markazlari va multimodal tashuvlarni rivojlantirish. Yirik logistika markazlarini tashkil etish va turli transport turlarini integratsiyalash yuklarni qayta yuklash jarayonlarini tezlashtiradi hamda transport zanjiri samaradorligini oshiradi.

7. Tarif siyosatini takomillashtirish**.** Raqobatbardosh tariflar belgilash, chegirma tizimlarini joriy etish va tranzit tashuvlar uchun qulay sharoit yaratish xalqaro yuk oqimlarini jalb etishga yordam beradi.

8. Kadrlar salohiyatini oshirish va boshqaruv tizimini takomillashtirish. Transport sohasida malakali mutaxassislarni tayyorlash, menejmentni modernizatsiya qilish va korporativ boshqaruv tamoyillarini joriy etish investitsiyalar samaradorligini oshiradi.

9. Ekologik va energiya tejamkor transport texnologiyalarini rivojlantirish. Elektrlashtirish darajasini oshirish, energiya samarador lokomotivlardan foydalanish hamda atrof-muhitga salbiy ta’sirni kamaytirish barqaror transport tizimini shakllantirishga xizmat qiladi.

Manbalar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Temir yo'l transporti to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent.
2. O'zbekiston Respublikasining "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent.
3. O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi. Transport sohasini rivojlantirish bo'yicha yillik hisobotlar. — Toshkent.
4. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Transport va aloqa sohasining rasmiy statistik ma'lumotlari va byulletenlari. — Toshkent.
5. "O'zbekiston temir yo'llari" AJ. Yillik hisobotlar va statistik ma'lumotlar to'plami. — Toshkent.
6. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Transport faoliyatining asosiy ko'rsatkichlari bo'yicha statistik to'plamlar. — Toshkent.
7. World Bank. Railway Infrastructure Projects and Transport Development Reports. — Washington, D.C.
8. Asian Development Bank (ADB). Railway Sector Development and Rehabilitation Project Reports. — Manila.
9. Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB). Railway Electrification and Infrastructure Investment Reports. — Beijing.
10. International Union of Railways (UIC). Global Railway Statistics and Analysis**.** — Paris.